

SAMOPROCJENA NASTAVNIKA O PODUZETNIČKOM PORIVU – DOPRINOS STVARANJU PODUZETNIČKE KULTURE U OSNOVNOJ ŠKOLI*

DIJANA VICAN

Sveučilište u Zadru, Odjel za pedagogiju
University of Zadar, Department of pedagogy

UDK: 37.035.3

371.12:371.136

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*

Primljeno / *Received*: 30. I. 2012.

U današnjim shvaćanjima čovjekovog razvoja i učenja sve više se ističe značaj kontekstualnih, posebice socijalnih utjecaja, kao i njihovog dinamičnog međudjelovanja na pojedinca i, obrnuto, pojedinca na njih. Dinamična su-konstrukcija navedenih odnosa izgrađuje pojedinca, pri čemu je on aktivan akter dinamike promjena do kojih dolazi kod njega, ali i u njegovoj okolini. Znanja, sposobnosti, kompetencije konstruiraju se temeljem čovjekovog postojećeg iskustva te konteksta u kojem se učenje događa. Temeljne promjene u učenju i poučavanju su prijelaz na otvoreni sustav znanja i usmjerenje na same procese učenja. Učenje i poučavanje se otvaraju te se promatraju u daleko širem materijalnom, socijalnom, kulturnom kontekstu od onog uskog nastavnog. Sve to zahtijeva redefiniranje kurikuluma, kreiranje poticajnog okruženja učenja i poučavanja, ali i promijenjeni opći pristup u obrazovanju nastavnika.

U radu se kratko iznose aktualne konstruktivističke interpretacije učenja i konteksta u kojem se ono odvija. Poseban naglasak stavlja se na socijalni konstruktivizam, zajednice prakse/učenja i informalne oblike učenja. Daje se pregled izmijenjene perspektive o učenju kroz niz od sedam principa te, u konačnici, refleksije teorije socijalnog konstruktivizma na praksu školskog učenja i poučavanja.

KLJUČNE RIJEČI: *informalno učenje, konstruktivizam, kontekst, poučavanje, principi učenja, socijalni konstruktivizam, učenje, zajednice prakse/učenja*

UVOD

Pred učiteljima, nastavnicima, stručnim suradnicima i ravnateljima¹ su sve veći zahtjevi u izuzetno složenom odgojno-obrazovnom radu u školi. Sve veće i složenije zahtjeve nameću brze društvene i gospodarske promjene, programska opterećenja, kurikulumaska inoviranja, pritisci obrazovne politike, vanjske evaluacije, nadzor i kontrola, učestalija

* Ovaj rad je rezultat znanstveno-istraživačkog projekta *Odgoj i obrazovanje za poduzetništvo* (broj: 269-2692634-2636) kojega od 2008. financijski podupire Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH.

¹ Izrazi koji se koriste u ovom radu, a imaju rodno značenje, primjerice, nastavnik, stručni suradnik, ravnatelj, učenik i dr., odnose se na muške i ženske osobe.

potreba za preventivnim djelovanjem, demokratizacija škole, obrazovni i školski pluralizam i dr. Kreativnost, inovativnost, težnja za postignućem i uspjehom postaju profesionalne poduzetničke odlike svih neposrednih nositelja odgojno-obrazovnog rada. Poduzetničke odlike nastavnika proizlaze i iz promijenjene kurikulumske paradigme. Naime, suvremeni odgojno-obrazovni kurikulumi pretpostavljaju stjecanje i razvoj poduzetničke kompetencije kao temeljne kompetencije djece i učenika. Razvoj poduzetničke kompetencije djece i mladih je u direktnoj sprezi s razvojem svih drugih temeljnih kompetencija koje se ostvaruju kroz odgojno-obrazovna područja – jezično-komunikacijsko, matematičko, prirodoslovno, tehničko-informacijsko, društveno-humanističko, umjetničko, tjelesno i zdravstveno. Stjecanje temeljnih kompetencija kroz navedena područja je potpuno tek kada se sinkronizirano ostvaruju i međupredmetne teme koje učvršćuju i osnažuju spreću odgoja i obrazovanja. To su: osobni i socijalni razvoj, zdravlje, sigurnost i zaštita okoliša, učiti kako učiti, poduzetništvo, uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije, te građanski odgoj i obrazovanje (Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, 2011). Stjecanje i razvoj temeljnih kompetencija učenika i mladih kroz navedena područja i međupredmetne teme odnosi se na sve razine predtercijarnog obrazovanja. I ono najvažnije – na temeljnim kompetencijama počiva cjeloživotno učenje.

Poduzetništvo je jedno od najrelevantnijih suvremenih područja, zahtjev i cilj u sustavima odgoja i obrazovanja europskih zemalja, posebice zemalja Europske Unije.² U društvenoj zbilji Hrvatske poduzetništvo se proturječno manifestira. S jedne strane, ono dobiva mjesto društveno-kulturne vrijednosti³, a s druge strane, živimo ga s negativnim predznakom obilježavajući društvo, politiku, gospodarstvo i druge društvene sustave antipoduzetničkim. Antipoduzetničko ozračje i antipoduzetnički duh u društvu proizlaze iz ekonomskih i gospodarskih mjerila, napose rasta broja nezaposlenih, nedostatka proizvodnje, tržišta i kapitala.

Znanstveni diskurs o poduzetništvu zadnjih tridesetak godina je daleko širi i dublji. Svoj doprinos ovom diskursu daju obrazovne znanosti i pedagogija jer je riječ o značenjima poduzetništva u odgojno-obrazovnim situacijama i njegovoj primjeni prema odgojno-obrazovnim i kurikulumskim zakonitostima. Zato ćemo se u uvodnom dijelu zadržati na objašnjenju društveno-kulturnih i psihologijskih dimenzija poduzetništva te termina relevantnih za njegovu pedagoškijsku interpretaciju, diskusiju empirijskog dijela rada i primijenjenu pedagogiju poduzetništva u osnovnoj školi.

² Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 december 2006 on Key Competences for Lifelong Learning (2006) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF>

³ Europe 2020. A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. (European Commission, 2010) http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm Implementing the community Lisbon programme: Fostering entrepreneurial mindsets through

education and training, (European Commission, 2006) http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2006/com2006_0033en01.pdf

Implementation of "Education and Training 2010" work programme. Key competencies for lifelong learning: A European reference framework, (European Commission, 2004) <http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf>

PODUZETNIČKA KULTURA I PODUZETNIČKI DUH

Opredijeljenost za poduzetništvo, prihvaćanje uloge poduzetnika, želja i htijenje postajanja poduzetnikom prvenstveno je uvjetovano kulturom. Kultura i kulturne norme imaju direktan utjecaj na prihvaćanje vrijednosti i na način prihvaćanja uloge u ozbiljenju vrijednosti. One proizlaze iz povijesti, tradicije, običaja, vjeroispovijesti; neformalne su i vrijede za sve članove društva; kultura je složen, stabilan i dubok sklop ponašanja ljudi, koji proizlazi iz vrijednosti, normi i vjerovanja u društvu, zajednici ili organizaciji. U tom smislu je poduzetništvo kao vrijednost obilježilo sjeverno-američki kontinent, a američko društvo poduzetnička kultura (*entrepreneurial culture*).

Kultura, međutim, ima tradicijske i vrijednosne diskontinuitete. Kada se određena vrijednost naglašava u određenom povijesnom trenutku kao društveni prioritet (najčešće kroz inicijative vlada, nacionalne strategije, zakone, međunarodne dokumente, političke programe, političke odluke i/ili poduzetničke projekte) vrijednost postaje formalna i institucionalna, s pisanim očekivanjima i pisanim ili djelomično pisanim pravilima. Tako je poduzetništvo zapadno-europskih zemalja sedamdesetih godina 20. stoljeća svoja nastojanja usmjerilo na oživotvorenje poduzetništva poticanjem i razvojem poduzetništva koje će rezultirati poduzetničkim ponašanjem kod svih građana i društvenih skupina – s ciljem stvaranja poduzetničke kulture (*enterprise culture*) (Della-Giusta i King, 2006). Vrijednosne dimenzije poduzetništva su zanimljivije za pedagoški znanstveni diskurs od strukturnog poduzetništva, podjele sredstava, tržišnih analiza, konzumerizma i materijalnog profita (ekonomski aspekt). Zanimljivija je poduzetnička kultura od nepoduzetničke koja uzroke ima u gospodarskim krizama zemalja, financijskim problemima, nezaposlenosti, povećavanju siromaštva i dr.

Pod poduzetničkom kulturom podrazumijevamo "određena poduzetnička obilježja – kao što su samopoštovanje, osobna odgovornost, smjelost i spremnost preuzimanja rizika u traženju i ostvarenju ciljeva – koja smatramo ljudskim vrlinama i kao takve ih razvijamo..." (du Gay, 1996: 56, prema Della-Giusta i King, 2006: 629).

Poduzetnički duh odražava psihološko ozračje određene zajednice, koje se iščitava kroz ponašanje, stavove i osjećaje koji obilježavaju život ljudi u društvu, zajednici ili organizaciji. Poduzetnički duh je odraz trajnijih, stalno ponavljanih oblika ponašanja većine ljudi u nekoj zajednici ili organizaciji, izraz njihovih podijeljenih stavova i osjećaja, koji se objektivno uočava kao ozračje ili klima. Razlikuje se od kulture po tome što je primjetnije na površinskoj razini u organizaciji i lakše se mijenja (Besant i Tidd, 2011). Ono što je zajedničko poduzetničkoj kulturi i poduzetničkom duhu jesu elementi kroz koje ih prepoznamo. To su: kreativnost, inovativnost, inventivnost, motivacija za promjene, težnja ka drukčijem i novom. Kreativnost je osobni izbor osobe između rutine i novog. Temelji se na vjerovanju da čovjek ima sposobnost proizvesti produktivan kreativan rezultat. Ona uključuje smjelost za prihvaćanje nekonformističnih gledišta, preuzimanje rizika i življenje i djelovanje bez ovisnosti o društvenom odobravanju (Besant i Tidd, 2011).

Poduzetnička kultura i poduzetničko ozračje su čimbenici koji olakšavaju ili koče poduzetno, kreativno i inovativno djelovanje. Zato su društveno-vrijednosna opredjeljenja relevantna, kao i sustavi odgoja i obrazovanja u cjelini. Finska je zasigurno vrijedna spomena u ovom kontekstu kao primjer zemlje u kojoj su obrazovanje i kultura poučavanja dio svekolike finske kulture, i to na društvenom pijedestalu (Sahlberg, 2012).

Promatramo li poduzetništvo kroz definiciju poduzetnika kao osobe koja obavlja niz različitih aktivnosti, organizira poslove, upravlja poslovima i ljudima, donosi teške i složene odluke i preuzima rizik i odgovornost, povećava financijsku dobit, stvara ideju i pretvara je u djelo, metodom uspoređivanja s nastavnikom u školskom i razrednom ambijentu nalazimo brojne sličnosti. Nastavnik u školi obavlja istovremeno niz aktivnosti, upravlja razrednim zajednicama, surađuje s roditeljima i skrbnicima, donosi teške i složene odluke (nekada u djeliću sekunde), prosuđuje moralne i druge postupke, u svakom trenutku je opterećen pravednim i nepravednim vrednovanjima i ocjenama. Poduzetnik ima značajan doprinos u gospodarskom rastu. Nastavnik doprinosi dobrobiti učenika i nacionalnom blagostanju. Prema tome, odgojno-obrazovni sustavi su u funkciji generatora promjena, koji će prerazumijevanje kapitala preobraziti u osobno i društveno blagostanje stvaranjem ljudskog kapitala (Keeley, 2007) s poduzetničkim obrazovanjem kao sredstvom.

PODUZETNIČKO OBRAZOVANJE

Odgojno-obrazovni sustavi istovremeno mijenjaju i sebe oprimjerujući društvene mijene novim vrijednostima i potrebama djece, mladih i odraslih. Jedna od tih vrijednosti je poduzetništvo, a njezino odgojno-obrazovno oživotvorenje je put ka stvaranju poduzetničke kulture u školama i drugim odgojno-obrazovnim ustanovama te poduzetničkog duha kao nacionalnog obilježja.

Nastavnici su u središtu odgojno-obrazovnih promjena glede implementacije poduzetništva kao odgojno-obrazovnog područja (obrazovanja o poduzetništvu i osposobljavanja za poduzetništvo). Očekivanja obrazovnih politika su usmjerena na novu ulogu nastavnika u školi, stručnjaka koji će koristiti inovativne i poduzetne metode poučavanja i biti potpora učenicima u razvijanju poduzetničkog mišljenja i poduzetničkih sposobnosti (Entrepreneurship Education: Enabling Teachers as a Critical Success Factor, 2011).

Poduzetničko obrazovanje je u funkciji stvaranja poduzetničke kulture. Suvremeni koncepti obrazovanja razbijaju tradicionalne okvire prema kojima je poduzetničko obrazovanje povezano s pokretanjem posla i otvaranjem vlastite tvrtke. Pedagogija poduzetništva je suvremena odgojno-obrazovna paradigma, gotovo globalizacijska, koja se bavi kulturom, stanjem mišljenja i ponašanja u društvu, institucijama, organizacijama, korporacijama. Temelji se na promjeni percepcije zbog sve složenijih životnih i profesionalnih zahtjeva i nesigurnosti (Fayolle i Klandt, 2006). Kada bi se poduzetničko obrazovanje temeljilo samo na usvajanju znanja o poduzetništvu, izostale bi pretpostavke za stvaranje poduzetničke kulture. Zato je poduzetničko obrazovanje usmjereno na vrijednosti, stavove, mišljenja i ponašanje (Gustafsson-Personen i Remes, 2011).

Istraživanja poduzetništva i poduzetničkog obrazovanja provode se i kod nas u okviru obrazovnih znanosti. Poznato je istraživanje percepcije učitelja i nastavnika o aktivnostima i metodama poučavanja u školi, procjeni poduzetničkih osobina i poduzetničkog ponašanja učenika te spremnosti nastavnika i drugih pretpostavki za razvoj poduzetničkih kompetencija učenika (Jokić i sur. 2007; Baranović, Štibrić, Domović, 2007). Od brojnih inozemnih istraživanja izdvajamo neka koja se odnose na nastavnike. Provjeravan je kompetencijski model i elementi poduzetničkog ponašanja strukovnih nastavnika (Van Dam, Schipper, Runhaar, 2009). Seikkula-Leino i sur. (2009) su ispitivali na koje sve

načine nastavnici implementiraju odgoj i obrazovanje za poduzetništvo u nastavnom radu. Stvaranje poduzetničke kulture i mijenjanje sveukupne kulture rada očekuje se pretežito na razini strukovnog obrazovanja (Towards Entrepreneurial Culture for the Twenty-first Century, 2006). U međunarodnoj studiji koja je obuhvatila istraživanje o pripremi budućih nastavnika tijekom inicijalnog obrazovanja za poduzetničko obrazovanje u deset zemalja (Mapping of teachers preparation for entrepreneurship education, 2011), uključena je i Hrvatska. Rezultati ukazuju da je pripremanje budućih nastavnika za provođenje poduzetničkog obrazovanja relativno slabo zastupljeno u studijskim programima. Najnovija studija Europske komisije se bavi inicijalnim obrazovanjem i osposobljavanjem nastavnika te drugim načinima potpore nastavnicima u provođenju poduzetničkog obrazovanja na međunarodnoj razini (Entrepreneurship Education: Enabling Teachers as a Critical Success Factor, 2011).

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

PROBLEM I CILJ RADA

Poduzetničko obrazovanje je suvremeni koncept koji čini odmak od uvjerenja da su poduzetničke sposobnosti i osobine urođene. Ono pretpostavlja stjecanje i razvoj poduzetničkih odlika osobnosti, promišljanje kako ih razviti, osmišljavanje novih pristupa poučavanju i učenju, mijenjanje odgojno-obrazovnih sadržaja i metoda rada, te sveukupni utjecaj na stvaranje poduzetničke kulture. Ono je prostor za pedagogiju poduzetništva pred kojom su jasna nastojanja izrade i razrade posebnog kurikuluma o poduzetništvu i za poduzetništvo na svim razinama odgojno-obrazovnog sustava. Do zadnjih reformskih pothvata poduzetništvo se implementiralo na razini visokoškolskog obrazovanja, najčešće na studijima ekonomije i menadžmenta. Međutim, ako je poduzetnička kompetencija jedna od temeljnih kompetencija koja obuhvaća sve razine pretercijarnog obrazovanja, potrebna je obrazovanost i osposobljenost neposrednih nositelja odgojno-obrazovnog rada. Zato su prva istraživanja kod nas usmjerena na ispitivanje stavova o učeničkim poduzetničkim kvalitetama, te potrebama nastavnika o poduzetničkom obrazovanju (Jokić i sur. 2007; Baranović, Štibrić, Domović, 2007), radi izrade kvalitetnih obrazovnih kurikuluma na predškolskoj, osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj razini, izrade i implementacije visokoškolskih kurikuluma za inicijalno obrazovanje učitelja, nastavnika i stručnih suradnika, kao i potrebe njihovog profesionalnog usavršavanja. Osim visoke kvalificiranosti učitelja i nastavnika, te stručnih suradnika i ravnatelja za primjenu pedagogije poduzetništva, relevantna je i njihova želja za prakticiranjem pedagogije poduzetništva. Učinkovitost poduzetničkog poučavanja i učenja u formalnom odgoju i obrazovanju ovisi o nastavnikovom poduzetničkom porivu pod kojim se podrazumijeva osobna želja, preferiranje i volja osobe za poduzetnim i proaktivnim radom, korištenjem i stvaranjem prilika, inovativnim djelovanjem, stvaralaštvom, samoeфикасношću i drugim odlikama osobnosti (Florin, Karri i Rossiter, 2007). Poduzetnički poriv nastavnika otkriva poduzetnički duh u školskom ambijentu, spremnost nastavnika za prakticiranje poduzetničkog obrazovanja, a praktično će koristiti za daljnje praktične korake u unaprjeđivanju odgojno-obrazovne prakse u školama tijekom implementacije poduzetništva kao zasebnog modula ili nastavnog predmeta ili interdisciplinarnog sadržaja.

Cilj istraživanja je ispitati samopercepciju nastavnika o poduzetništvu u školskom i razrednom ambijentu, te razmotriti njihov poduzetnički poriv kao motivacijski element za prakticiranje poduzetništva u odgojno-obrazovnoj, nastavnoj i školskoj praksi u vrijeme intenzivnih obrazovnih i kurikulumskih promjena. Cilj istraživanja je razmotriti samoprocjenu osnovnoškolskih nastavnika o njihovom poduzetničkom porivu kroz pet dimenzija poduzetničkog poriva – inovativnost, proaktivnost, samopoštovanje, postignuće (uspjeh) i nekonformističko ponašanje – u školskom, nastavnom, izvannastavnom i izvanškolskom radu.

U istraživanju se pošlo od nekoliko **hipoteza**. S obzirom na još uvijek centraliziran i predmetno orijentiran sustav obrazovanja u Hrvatskoj, ne očekuje se dominantna želja nastavnika za poduzetnom i inovativnom praksom u osnovnoj školi, što se odražava na poduzetničko ozračje u školi. Pretpostavili smo, također, da je poduzetnički poriv evidentniji u nastavnim predmetima koji tradicionalno spadaju u skupinu tzv. odgojnih predmeta jer je u njima dopuštena veća sloboda nastavnika. U istraživanju se pošlo od hipoteze da će se kroz osobnu procjenu nastavnikovog poduzetničkog poriva moći sagledati poduzetnička kultura u našim osnovnim školama, te otkriti potreba stjecanja poduzetničkih kompetencija tijekom inicijalnog obrazovanja nastavnika i stjecanja prve licence nastavnika, a posebice tijekom stručnog usavršavanja nastavnika. Naime, nastavnici koji danas obnašaju svoju društvenu i profesionalnu ulogu u školama nisu tijekom inicijalnog obrazovanja stjecali poduzetničke kompetencije.

Na temelju navedenog cilja i hipoteza istraživanja, operacionalizirani su sljedeći **zadaci**:

- utvrditi nastavnikove stupnjeve procjene poduzetničkog poriva kroz pet dimenzija – inovativnost, proaktivnost, samopoštovanje, postignuće i nekonformističko ponašanje – u školskom, nastavnom, izvannastavnom i izvanškolskom radu;
- razmotriti dimenzije poduzetničkog poriva kroz frekventnost ponuđenih tvrdnji, odnosno čestica sadržanih u skali upitnika;
- razmotriti sličnosti i razlike osobne procjene poduzetničkog poriva nastavnika s obzirom na spol, radni staž u školi, nastavni predmet, odnosno odgojno-obrazovno područje.

METODA I INSTRUMENT ISTRAŽIVANJA

U istraživanju je primijenjen upitnik sa skalom poduzetničkog poriva, kojega su konstruirali J. Florin, R. Karri i N. Rossiter (2007). Upitnik je sastavljen od 42 tvrdnje podjeljene u pet podskala. Tvrdnje su prilagođene odgojno-obrazovnoj, školskoj, nastavnoj, odnosno odgojno-obrazovnoj djelatnosti. Podskale s tvrdnjama predstavljaju sadržajne dimenzije poduzetničkog poriva nastavnika. Upitnik je konstruiran s ljestvicom od pet stupnjeva, a nastavnici su označavali svoj stupanj slaganja s navedenom tvrdnjom u rasponu od potpunog neslaganja (1) do potpuno slaganja s tvrdnjom (5).

UZORAK, MJESTO I VRIJEME ISTRAŽIVANJA

U istraživanju je sudjelovalo 466 nastavnika iz 23 osnovne škole u šest regija Republike Hrvatske: 1) Zagreb, 2) Sjeverna Hrvatska, 3) Slavonija, 4) Lika i Banovina, 5) Istra, Primorje i Gorska Hrvatska i 6) Dalmacija. Službeni popis škola s brojem učenika dobiven je od Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta RH. Pri odabiru škola vodilo se računa o prosječnom broju učenika u školi. Uzorak nastavnika prema spolu činile su pretežito nastavnice (77,90%) naspram 22,10% nastavnika.

Dijeleći anketirane nastavnike prema odgojno-obrazovnim područjima, uzorkom je obuhvaćeno 32,19% nastavnika iz jezično-komunikacijskog, 13,09% matematičkog, 20,17% prirodoslovnog, 7,73% tehničkog i informatičkog, 13,95% društveno-humanističkog, 7,51% umjetničkog i 5,36% tjelesnog i zdravstvenog područja.

Klasifikacija ispitanih nastavnika prema godinama radnog staža izgleda ovako: od ukupnog broja ispitanika 24,46% je zaposleno u školskom sustavu do 5 godina; 20,82% nastavnika ima od 6 do 10 godina radnog staža u školi; 23,39% steklo je između 11 i 20 godina radnog staža; 11,37% ima od 21 do 30, a 19,96% ostvarilo je više od 30 godina radnog staža u školi.

Anketiranje je provedeno 2011. godine.

METODA OBRADE PODATAKA

U istraživanju je korištena deskriptivna statistika za analizu čestica iz primjenjenog upitnika, faktorska analiza te analiza varijance. Da bismo utvrdili postojanje latentnih dimenzija, proveli smo postupak eksploratorne faktorske analize, uz korištenje *maximum likelihood* metode zaustavljanja faktora i ortogonalnu rotaciju faktora. Za razliku od faktorske strukture izvorne skale, u našoj primjeni s predmetnim nastavnicima došlo je do reduciranja broja faktora. Čestice koje se odnose na procjenu proaktivnosti i procjenu inovativnosti saturirale su se u zaseban faktor, dok su čestice samopoštovanja i usmjerenosti na postignuće činile druga dva faktora. Važno je istaknuti da dimenzija nekonformizma nije otkrivena u primjeni ove skale, što može biti posljedica načina operacionalizacije ovog konstrukta i same procjene ispitanika. Nešto različita faktorska struktura posljedica je sadržajne prilagodbe čestica te primjene u drugačijem kulturnom okruženju. Naime, dobivene latentne dimenzije pokazale su zadovoljavajuće vrijednosti unutarnje konzistencije mjerene Cronbach alfa koeficijentom: 0,89 - usmjerenost prema proaktivnosti i inovativnosti; 0,80 - samopoštovanje; 0,75 - usmjerenost prema postignuću. Primjenom dodatnih statističkih i sadržajnih kriterija procjenjujemo da je dobivena struktura latentnih dimenzija zadovoljavajuća i pogodna za daljnje analize.

INTERPRETACIJA REZULTATA S DISKUSIJOM

Samoprocjena nastavnika osnovnih škola o poduzetničkom porivu razmatrana je kroz čestice koje odražavaju dimenzije poduzetničkog poriva – inovativnost, proaktivnost, samopoštovanje, postignuće (uspjeh) i nekonformističko ponašanje – u školskom, nastavnom, izvannastavnom i izvanškolskom radu. Faktorskom analizom

Tablica 1.: Prosječni rezultat prema dimenzijama skale poduzetničkog poriva

	Prosječni rezultat*	
	M	SD
Usmjerenost prema inovativnosti i proaktivnosti	3,842	0,475
Samopoštovanje	3,890	0,656
Usmjerenost prema postignuću	4,211	0,393

M - prosječni rezultat (aritmetička sredina); SD - standardna devijacija

poduzetničkog poriva nastavnika ekstrahirane su tri dimenzije. To su: usmjerenost prema proaktivnom ponašanju i sklonost inovacijama, samopoštovanje i usmjerenost prema postignuću (tablica 1.).

Dimenzije proaktivnosti i sklonost inovacijama, samopoštovanje i usmjerenost ka postignuću obrađene postupcima deskriptivne statistike, interpretirali smo rezultatima aritmetičke sredine, standardne devijacije, te frekvencijama čestica prema pojedinim dimenzijama.

Rezultati istraživanja ukazuju na izrazito pozitivnu percepciju dimenzija poduzetničkog poriva kod nastavnika. Najviši prosječni rezultat ostvaren je na dimenziji usmjerenosti prema postignuću ($M = 4,21$; $SD = 0,393$), zatim na usmjerenosti prema inovativnosti i proaktivnosti ($M = 3,84$; $SD = 0,475$) te samopoštovanju ($M = 3,89$; $SD = 0,656$). Na prvoj je dimenziji zabilježeno najmanje prosječno odstupanje rezultata ($SD = 0,39$), što pokazuje da su nastavnici relativno homogeni u samoprocjenama, odnosno da najviše procjenjuju osobnu usmjerenost prema postignuću. Na dimenziji samopoštovanja otkrivamo najviše raspršenje rezultata. Ono ukazuje na određenu heterogenost samoprocjena nastavnika.

ANALIZA STAVOVA NASTAVNIKA O USMJERENOSTI PREMA PROAKTIVNOM PONAŠANJU I SKLONOSTI INOVACIJAMA

poduzetnička kompetencija kod nastavnika i učenika pretpostavlja kreativno, proaktivno i inovativno ponašanje. Zato je u posljednje vrijeme porastao znanstveni interes za ove odlike osobnosti u području formalnog obrazovanja, a osobito u području cjeloživotnog učenja (Salberg, P., 2009). U ovom istraživanju se proaktivnost i inovativnost razmatraju kao sastavnice poduzetničkog poriva. Proaktivnost je dimenzija ličnosti koja je povezana s uspjehom na radu, smislom za organizaciju, upravljanje karijerom, liderstvom, poduzetništvom. Obilježja proaktivne ličnosti su: otpornost na pritiske, inicijativnost, poduzimanje akcije, ustrajnost (bez obzira na novonastale prepreke ili promjene situacije), konstruktivnost. Suprotnost proaktivnim ličnostima su pasivni ljudi, prilagodljivi situacijama, čak i kada su nezadovoljni (Zarevski i sur., 2002: 660).

Inovativnost je sklonost maštovitosti, a potiče je duboka znatiželja u različitim područjima ljudske djelatnosti (Caird, 1988, prema Miljković Krečar, 2008: 62). Ona se ne događa automatski; njezino ishodište je u poduzetnosti i kreativnosti, a obuhvaća "snažnu mješavinu vizije, zanosa, energije, entuzijazma, pronicljivosti, prosudbe i čistog rada, koje omogućuju dobre ideje pretvoriti u stvarnost." (Bessant i Tidd, 2011: 10).

Rezultati ispitivanja nastavnika osnovnih škola o procjeni stupnja njihove usmjerenosti prema proaktivnom i inovativnom ponašanju pokazuju na njihove izrazito pozitivne stavove (tablica 2.). Najviši prosječni rezultat pokazuje se na česticama: *Ništa nije tako uzbudljivo kao provođenje vlastitih djela* ($M = 4,188$; $SD = 0,786$), *Uvijek se trudim pronaći nove načine za unaprjeđivanje vlastitog života* ($M = 4,187$; $SD = 0,689$), *Vjerujem da je važno neprestano težiti novim načinima za ostvarivanje radnih zadataka*. ($M = 4,174$; $SD = 0,734$), *U timskom radu me veseli kada se dosjetim načina na koji možemo radni zadatak izvršiti što brže i bolje*. ($M = 4,153$; $SD = 0,693$), *Uživam kada nešto mogu napraviti na drugačiji način* ($M = 4,081$; $SD = 0,763$).

Analizirajući frekvencije pojedinih čestica koje ukazuju na percepciju nastavnika o njihovom proaktivnom i inovativnom ponašanju, uočavamo da je značajno veliki broj nastavnika (85,63%) posve suglasan (33,91%) ili uglavnom suglasan (51,72%) s tvrdnjom da vjeruje da je važno neprestano težiti novim načinima ostvarivanja zadaća; značajan je broj nastavnika (85,41%) koji su posve suglasni (22,96%) i uglavnom suglasni (62,45%) s tvrdnjom da mogu prepoznati dobru priliku za sebe; 33,91% ih smatra da se uvijek trude pronaći nove načine za unaprjeđivanje vlastitog života, a 51,29% je uglavnom suglasno, što je također značajno velika frekventnost (85,2%). Izdvojit ćemo i druge tvrdnje s kojima se preko četiri petine nastavnika posve i uglavnom suglasilo. 84,34% nastavnika ocjenjuje da ništa nije tako uzbudljivo kao provođenje vlastitih ideja u djelo. 80,9% ispitanika smatra da pretežito ili posve uživa kada nešto može napraviti na drugačiji, neuobičajen način.

Zanimljive su visoke procjene nastavnika i u drugim česticama koje odražavaju dimenziju proaktivnosti i inovativnosti. 26,91% nastavnika je posve suglasno, a 49,79% uglavnom suglasno s tvrdnjom *Raduje me kada imam mogućnost pristupiti zadatku na neuobičajen način*. Relativno visoke procjene odnose se i na tvrdnju *Svjestan sam da je za uspjeh ponekad potrebno raditi stvari na način koji se na prvi pogled može činiti neobičnim* s kojom je posve suglasno 18,03% nastavnika, a 57,08% uglavnom suglasno. U procjeni tvrdnje *Užitak mi je pronaći dobra rješenja za probleme koje još nitko nije riješio* 25,11% nastavnika je posve suglasno, a 48,28% uglavnom suglasno (ukupno 73,39%).

Tablica 2.: Aritmetička sredina i frekventnost stavova nastavnika o njihovoj usmjerenosti prema proaktivnosti i inovativnosti

Čestica	M	sd	odgovor ispitanika na skali procjene					
			1	2	3	4	5	*
2.Mogu prepoznati je li nešto dobra prilika za mene.	4,062	0,677	0,43% 2	1,93% 9	11,59% 54	62,45% 291	22,96% 107	0,64% 3
4.Sposoban sam uočiti dobru priliku puno prije drugih.	3,316	0,779	1,07% 5	9,44% 44	53,00% 247	29,40% 137	6,87% 32	0,21% 1
5.Volim ustrajati u svojim zamislima, unatoč protivljenju drugih.	3,679	0,881	0,86% 4	7,94% 37	30,90% 144	42,70% 199	17,38% 81	0,21% 1
7.Ništa nije tako uzbudljivo kao provođenje vlastitih ideja u djelo.	4,188	0,786	0,21% 1	3,22% 15	12,23% 57	46,14% 215	38,20% 178	0,00% 0
8.Uvijek se trudim pronaći nove načine za unaprijeđivanje vlastita života.	4,187	0,689	0,43% 2	0,21% 1	13,52% 63	51,29% 239	33,91% 158	0,64% 3
9.Oduševljen sam novim i neuobičajenim radnim zadacima.	3,840	0,824	0,43% 2	4,29% 20	27,68% 129	45,49% 212	21,67% 101	0,43% 2
10.Vjerujem da rješavanju problema moramo pristupiti na jedinstven način.	3,769	1,000	2,58% 12	9,23% 43	21,46% 100	41,85% 195	24,68% 115	0,21% 1
11.Uživam kada sam u prilici predvoditi promjene u školi.	3,401	0,916	3,00% 14	11,16% 52	37,77% 176	37,12% 173	9,87% 46	1,07% 5
12.Obično se zbližim s onim kolegama koji vole pronalaziti nove načine izvršavanja radnih zadataka.	3,691	0,848	0,86% 4	6,65% 31	30,90% 144	44,85% 209	16,09% 75	0,64% 3
13.U timskom radu me veseli kada se dosjetim načina na koji možemo radni zadatak izvršiti što brže i bolje.	4,153	0,693	0,43% 2	0,86% 4	12,66% 59	50,64% 236	30,26% 141	5,15% 24
14.Vjerujem da je važno neprestano težiti novim načinima za ostvarivanje radnih zadaća.	4,174	0,734	0,43% 2	1,91% 9	11,37% 53	51,72% 241	33,91% 158	0,64% 3
15.Raduje me kada imam mogućnost zadatku pristupiti na neuobičajeni način.	4,004	0,767	0,21% 1	2,36% 11	20,82% 97	49,79% 232	26,91% 124	0,21% 1
16.Uživam kada nešto mogu napraviti na drugačiji način	4,081	0,763	0,21% 1	2,58% 12	16,31% 76	50,64% 236	30,26% 141	0,00% 0
17.Često izvršavam radne zadatke na jedinstven način.	3,519	0,795	0,86% 4	7,72% 36	38,84% 181	43,78% 204	8,80% 41	0,00% 0
18.Svjestan sam da je za uspjeh ponekad potrebno raditi stvari na način koji se na prvi pogled može činiti neobičnim.	3,905	0,715	0,43% 2	1,93% 9	22,32% 104	57,08% 266	18,03% 84	0,21% 1
19.U nejasnim i nedefiniranim situacijama obično preuzimam kontrolu.	3,392	0,819	0,64% 3	12,02% 56	42,27% 197	36,91% 172	7,73% 36	0,43% 2
20.Užitak mi je pronaći dobra rješenja za probleme koje još nitko nije riješio.	3,943	0,803	0,00% 0	4,51% 21	21,67% 101	48,28% 225	25,11% 117	0,43% 2

Napomena: Stupac označen zvjezdicom (*) predstavlja postotak ispitanika koji nisu odgovorili na ponuđene tvrdnje.

Svakodnevni poslovi koje nastavnik ostvaruje u osnovnoj školi, možemo pretpostaviti, jesu dio rutine (smjena rada, raspored sati, priprema i realizacija nastavne jedinice, ispravljanje učeničkih zadaća i dr.). Usprkos rutini, odgojno-obrazovne situacije u nastavnikovoj svakodnevnici su uzbudljive i izazovne jer učenici dolaze u školu s raznovrsnim problemima koje treba riješiti. U svom pedagoškom djelovanju nastavnik nema posve određene recepture, nego je stavljen u situacije proaktivnog i inovativnog djelovanja. Zato je percepcija nastavnika o njihovom uzbuđenju i zadovoljstvu provođenja vlastitih djela izrazito pozitivna.

Najmanja frekvencija procjene suglasnosti odnosi se na česticu *Sposoban sam uočiti dobru priliku puno prije drugih*. Svega 6,87% je posve suglasno, 29,40% uglavnom suglasno s ovom tvrdnjom. Zanimljiva je neodlučnost izražavanja stava glede ove tvrdnje preko polovice nastavnika (53%). Izgleda da je percepcija odlika osobnosti ispitanicima lakša od percepcije vlastitih sposobnosti.

Analizom varijance utvrđena je statistički značajna razlika na dimenziji inovativnosti i proaktivnosti nastavnika u odnosu na radni staž ($F = 3,13$; $p = 0,01$). U *post hoc* analizi, primjenom Fisherovog testa utvrđeno je da nastavnici s više od 30 godina radnog staža ($M = 3,980$; $SD = 0,440$) imaju statistički značajno viši rezultat procjene osobne inovativnosti i proaktivnosti od ostalih nastavnika. Može se pretpostaviti da se završavanjem karijere nastavnici još više oslobađaju rutinskog rada, te da sa stečenim iskustvom uzimaju više slobode glede proaktivnog i inovativnog djelovanja.

Razlika u procjenama inovativnosti i proaktivnosti je utvrđena i u odnosu na nastavni predmet ($F = 1,95$; $p = 0,02$). *Post hoc* analizom je utvrđeno da nastavnici likovne kulture ($M = 4,089$; $SD = 0,392$), prirode ($M = 4,089$; $SD = 0,523$) i tehničke kulture ($M = 4,181$; $SD = 0,550$) iskazuju višu usmjerenost prema inovativnom i proaktivnom ponašanju od nastavnika koji predaju druge nastavne predmete. Ovaj rezultat je očekivan za nastavne predmete Likovna kultura i Tehnička kultura, koji tradicionalno spadaju u tzv. "odgojne" predmete. Ovi predmeti po svom sadržaju omogućavaju raznolikiju primjenu nastavnih metoda, slobodnije pristupe i ne opterećuju učenika s domaćim radom kao u drugim predmetima. Likovna kultura i Tehnička kultura se realiziraju na način da učenik relativno brzo vidi svoj uspjeh i napredak u radu. Nastavni predmet Priroda je, pretpostavljamo, učenicima povezaniji sa životom i njihovim iskustvom. Vjerojatno i nastavnici više koriste eksperimentalne i projektne metode rada koje su učenicima "životnije". Drugi predmeti su strogo strukturirani, prenatrpani su sadržajima koje učenici trebaju usvojiti. Nastavnici drugih predmeta se pridržavaju udžbenika koji s jedne strane olakšavaju rad, a, s druge strane, umanjuju nastavnikovu kreativnost.

ANALIZA STAVOVA NASTAVNIKA O SAMOPOŠTOVANJU

Samopoštovanje je vrijednosna procjena samoga sebe i izraz zadovoljstva slikom o sebi. U načelu postoji znanstveno slaganje da je samopoštovanje povezano sa životnim zadovoljstvom, kvalitetnim međuljudskim odnosima, uspjehom i postignućem, te većoj spremnosti za preuzimanje rizika (Jelić, M., 2009: 87-92). Samopoštovanje je povezano sa samoeфикасношћу. Prema Bandurinoj teoriji socijalnog učenja samoeфикасност je vjera u vlastitu sposobnost uspješnog izvršavanja specifičnih zadataka, a vjera u vlastite sposobnosti ima snažan učinak na učenje, motivaciju i rad. Osobe s višim samopoštovanjem će težiti višim ciljevima, ulagat će više napora u radu i vjerovat će u uspjeh kad se suoče s problemom; samoeфикасност će imati utjecaja na samopoštovanje (Bandura, 1977, prema Lunenburg, F. C. 2011). Nastavnikovo samopoštovanje je povezano s osobnim zadovoljstvom na poslu, ustrajnošću na zahtjevnim poslovima i vjerom u ostvarenje ciljeva. Povezano je i s učeničkim postignućima u školi (Caprara i sur., 2006). Uspjeh učenika je jedan od temeljnih ciljeva odgoja i obrazovanja. Nastavnici s višim stupnjem samopoštovanja pridonose učenikovom uspjehu korištenjem onih metoda poučavanja koje osnažuju učenikovu samostalnost u radu, a smanjuju tutorsku kontrolu, skloniji su inovacijama i inovativnim pristupima,

preuzimaju rizik i odgovornost u inkluzivnim razredima, umiju se nositi s problemima učenika u razredu, školi i izvan škole, uspješniji su u realizaciji odgojno-obrazovnih ciljeva, sposobniji su u održavanju razredne discipline. Viši stupanj samopoštovanja nastavnika odražava se na kvalitetnije planiranje i organizaciju rada. U drugim radnim aktivnostima nastavnici s visokim stupnjem samopoštovanja rade s velikim entuzijazmom, pokazuju visok stupanj učinkovitosti u različitim zadacima i obvezama koje nosi profesionalna i društvena uloga nastavnika. Na koncu, posvećeniji su svojoj profesiji više od nastavnika s nižim stupnjem samopoštovanja (Caprara i sur., 2006). Samopoštovanje nastavnika je, također, u direktnoj povezanosti s inovativnim ponašanjem, otvorenost ka novim idejama i novim metodama rada, te radom u skupinama (Hsiao i sur., 2011).

Rezultati istraživanja procjene stupnja samopoštovanja pokazuju izrazito pozitivne stavove osnovnoškolskih nastavnika (tablica 3.).

Najniži prosječni rezultat i najmanje raspršenje pokazuje se na čestici koja upućuje na to da nastavnici nemaju osjećaj manje vrijednosti u odnosu na druge kolege u kolektivu ($M = 1,721$; $SD = 0,940$). Drugi po redu najnižih prosječnih rezultata vidimo na čestici koja pokazuje da nastavnici ne odustaju tako brzo od rješavanja zahtjevnog problema ($M = 1,749$; $SD = 0,814$).

Tablica 3.: Aritmetička sredina i frekventnost stavova nastavnika o njihovom samopoštovanju

Čestica	M	sd	odgovor ispitanika na skali procjene					
			1	2	3	4	5	*
23.Osjećam se manje vrijednim u odnosu na ljude s kojima radim.	1,721	0,940	51,29% 239	33,26% 155	9,66% 45	3,00% 14	2,58% 12	0,21% 1
24.Često sam nezadovoljan kvalitetom svog rada.	2,057	0,892	27,90% 130	46,57% 217	16,95% 79	7,30% 34	0,64% 3	0,64% 3
25.Uvijek vrlo brzo odustanem od rješavanja zahtjevna zadatka.	1,794	0,814	39,91% 186	45,06% 210	10,73% 50	3,00% 14	0,86% 4	0,43% 2
27.Osjećam se nesigurno u društvu vrlo uspješnih ljudi.	2,186	0,994	28,33% 132	36,27% 169	24,89% 116	8,37% 39	1,72% 8	0,43% 2
28.Osjećam nelagodu kada nisam siguran što drugi kolege misle o meni.	2,391	0,988	19,31% 90	37,77% 176	28,76% 135	11,08% 55	1,93% 9	0,43% 2
29.Provodim dosta vremena tražeći pomoć pri obavljanju radnih zadataka.	2,141	0,913	24,89% 116	45,28% 211	20,60% 96	7,51% 35	1,07% 5	0,64% 3
30.Osjećam se vrlo nesigurno kada moram izlagati pred svojim kolegama.	2,483	1,049	19,96% 93	19,37% 149	29,40% 137	16,09% 75	2,15% 10	0,43% 2

Napomena 1: Stupac označen zvjezdicom (*) predstavlja postotak ispitanika koji nisu odgovorili na ponuđene tvrdnje.

Napomena 2: čestice u podskali samopoštovanja imaju obrnuto vrednovanje rezultata. Niži rezultat procjene ukazuje na veći stupanj samopoštovanja.

Ujedno 75% nastavnika izražava neslaganje s česticom *Često sam nezadovoljan kvalitetom svog rada*, iz čega zaključujemo da nastavnici svojom procjenom izražavaju zadovoljstvo svojim radom. Dok 85% nastavnika procjenjuje sebe upornima prilikom rješavanja i suočavanja sa zahtjevnim radnim zadacima.

Polovica nastavnika (51,29%) smatra da se uopće ne osjeća manje vrijednim u odnosu na druge u svom radnom okruženju, a više od trećine (33,26%) procjenjuje da se uglavnom ne osjeća manje vrijednim u odnosu na druge. Više od polovice nastavnika je, prema iskazanim stavovima, uglavnom zadovoljno (46,57%) i posve zadovoljno (27,9%) kvalitetom svog rada.

Najveće raspršenje nalazimo u procjeni stupnja slaganja/neslaganja s česticom *Osjećam se vrlo nesigurno kada moram izlagati pred svojim kolegama* ($M = 517$; $SD = 1,049$). Manje od petine nastavnika (19,96%) se uopće ne slaže, a gotov jednako toliko (19,37%) se uglavnom ne slaže s ovom tvrdnjom. Uzmemo li u obzir da se 16,09% uglavnom slaže, 2,15% posve slaže, a 29,40% se niti slaže niti ne slaže, otkrivamo trećinu nastavnika kojima nedostaje sigurnosti izlagati pred svojim kolegama. Nije beznačajna ni procjena stava nastavnika glede osjećaja nelagode kada nije siguran što druge kolege misle o njemu ili njoj. 28,76% se niti slaže, niti ne slaže s tom tvrdnjom, 11,08% uglavnom osjeća nelagodu, a 1,93% je posve suglasno da osjeća nelagodu kada ne zna što drugi misle o njemu. Pretpostavljamo da usmjerenost obrazovnog sustava na predmetnost ima za posljedicu da se nastavnik osjeća sigurnim u realizaciji svog nastavnog predmeta, pa je s tog gledišta očekivana pozitivna procjena većine nastavnika o samopoštovanju. S obzirom na osjećaj nesigurnosti kod gotovo trećine nastavnika, kada trebaju izlagati pred drugim kolegama, valjalo bi ispitati kvalitetu suradnje i timski rad u postavljanju odgojno-obrazovnih ciljeva i njihovom postizanju, te podjeli odgovornosti. Vrednovanje i samovrednovanje rada i češća diskusija o rezultatima je vrlo adekvatan način oslobađanja od nesigurnosti.

Analiza varijance nije pokazala značajnu razliku od odnosu na temeljne varijable.

ANALIZA STAVOVA NASTAVNIKA O USMJERENOSTI NA POSTIGNUĆE

Jedna od općih poduzetničkih odlika je usmjerenost prema postignuću, svojstvena i drugim profesijama, ali izraženija kod poduzetnika. Pod ovom odlikom se podrazumijeva "postavljanje zahtjevnih ciljeva, proaktivnost, ustrajnost, preuzimanje odgovornosti za zadatak, planiranje i kontroliranje događaja, traženje konkretne informacije o uratku i razmišljanje o poboljšanju istog (McClelland i Burnham, 2003, prema Miljković Krečar, 2008: 62). Usmjerenost osobe na postignuće znači vjerovanje u svoje sposobnosti glede postizanja određenih ciljeva, čemu streme nositelji odgojno-obrazovne djelatnosti kao i oni koji uče (Pavlin-Bernardić i Rovin, 2009). Usmjerenost nastavnika na postignuće je odlika osobnosti koja se manifestira kroz težnju za što boljim i temeljitijim izvršavanjem zadatka, dolaženjem do cilja, ponosom na svoja radna postignuća, prepoznavanjem svojih slabosti i nedostataka, dobrim osjećajem nakon obavljenog posla, vjerovanjem da je planiranje budućnosti preduvjet uspjeha.

Prema rezultatima ispitivanja nastavnika o njihovom stupnju samoprocjene čestica koje se odnose na usmjerenost prema postignuću (tablica 4.), najviši prosječni rezultat i najmanje raspršenje ($M = 4,74$; $SD = 0,476$) nalazimo u prvoj čestici *Uvijek težim što bolje izvršiti svoje radne obveze*. Značajno visok prosječni rezultat s malim raspršenjem uočavamo u česticama *Mislim da je važno prepoznati svoje slabosti i nedostatke* ($M = 4,408$; $SD = 0,636$) i *Osjećam se dobro kad uložim trud u izvršavanju radnih zadataka* ($M = 4,374$; $SD = 0,686$).

Rezultati analize čestica u ispitivanju percepcije nastavnika o njihovoj usmjerenosti na postignuće, pokazuju da je više od dvije trećine nastavnika (75,11%) posve suglasno s tvrdnjom *Uvijek težim što bolje izvršiti svoje radne obveze*, a 24,25% je uglavnom suglasno s navedenom tvrdnjom. Gotovo svi nastavnici (99,36%) imaju jedinstven stav glede težnje za što boljim ispunjavanjem svojih obveza. Neznatno manji broj ispitanika se posve (45,28%) i uglavnom (49,57%) slaže s tvrdnjom *Osjećam se dobro kad se potrudim u izvršavanju radnih zadataka*. Ukupno 94,85% nastavnika ima osjećaj zadovoljstva s uloženim trudom. Skoro isti rezultat vrijedi za česticu *Mislim da je važno prepoznati svoje slabosti ili nedostatke*, s kojom je 47,85% nastavnika posve suglasno, a 45,71% uglavnom suglasno (ukupno 93,56%). Značajno pozitivne stavove nastavnika nalazimo i u drugim česticama: *Svaki zadatak izvršim što je moguće temeljitije* (31,33% je posve, a 56,65% uglavnom suglasno), *Vjerujem da je važno neprestano težiti novim načinima za ostvarivanje radnih zadataka* (33,91% se posve, a 51,72% se uglavnom slaže).

Tablica 4.: Aritmetička sredina i frekventnost stavova nastavnika o njihovoj usmjerenosti nastavnika na postignuće

Čestica	M	sd	odgovor ispitanika na skali procjene					
			1	2	3	4	5	*
1. Uvijek težim što bolje izvršiti svoje radne obveze.	4,740	0,476	0,21% 1	0,00% 0	0,43% 3	24,25% 113	75,11% 350	0,00% 0
13.U timskom radu me veseli kada se dosjetim načina na koji možemo radni zadatak izvršiti što brže i bolje.	4,153	0,693	0,43% 2	0,86% 4	12,66% 59	50,64% 236	30,26% 141	5,15% 24
14.Vjerujem da je važno neprestano težiti novim načinima za ostvarivanje radnih zadata.	4,174	0,734	0,43% 2	1,91% 9	11,37% 53	51,72% 241	33,91% 158	0,64% 3
32.Ponosan sam na svoja radna postignuća.	3,976	0,704	0,43% 2	2,15% 10	16,95% 79	60,06% 280	20,17% 94	0,21% 1
33. Svaki zadatak izvršim što je moguće temeljitije.	4,190	0,679	0,00% 0	2,79% 13	7,08% 33	56,65% 264	31,33% 146	2,15% 10
34. Mislim da je važno prepoznati svoje slabosti ili nedostatke.	4,408	0,636	0,21% 1	0,43% 2	5,58% 26	45,71% 213	47,85% 223	0,21% 1
35. Dajem sve od sebe kako bi iskoristio svaku pruženu priliku.	3,907	0,719	0,43% 2	1,72% 8	22,53% 105	56,87% 265	18,03% 84	0,43% 2
36. Osjećam se dobro kad se potrudim u izvršavanju radnih zadataka.	4,374	0,686	0,86% 4	1,29% 6	2,79% 13	49,57% 231	45,28% 211	0,21% 1
37. Vjerujem da je planiranje budućnosti preduvjet uspjeha.	3,974	0,764	0,00% 0	3,43% 16	20,17% 94	51,50% 240	24,46% 114	0,43% 2

Napomena: Stupac označen zvjezdicom (*) predstavlja postotak ispitanika koji nisu odgovorili na ponuđene tvrdnje.

Prema prikazanim rezultatima frekvencija pojedinih čestica percepcija nastavnika o usmjerenosti prema postignuću ukazuje na visoku procjenu ove dimenzije poduzetničkog poriva. Prema njihovoj procjeni uočava se visoka težnja u izvršavanju radnih obveza, nastojanje ostvarivanja radnih zadataka na nov način, te dobar osjećaj kad se ulažu napor i trud.

Na dimenziji usmjerenosti prema postignuću je primjenom jednosmjerne analize varijance utvrđena statistička značajna razlika u odnosu na spol ($F = 5,29$; $p = 0,02$), te radni staž ispitanika ($F = 3,79$; $p = 0,00$). *Post hoc* analizom je provjeren smjer razlike u

odnosu na spol ispitanika, koji ukazuje da su nastavnice više usmjerene prema postignuću ($M = 4,233$; $SD = 0,362$) od nastavnika ($M = 4,133$; $SD = 0,482$). Usmjerenost nastavnica na postignuće više od nastavnika bi valjalo propitati iz drugih gledišta da bismo došli do određenog zaključka. Odgojno-obrazovna profesija u školama je još uvijek feminizirana, pa možemo pretpostaviti da u prirodi profesije valja tražiti odgovore o percepciji postignuća.

Što se tiče razlike u procjeni usmjerenosti prema postignuću, *post hoc* analizom smo utvrdili da nastavnici s više od 30 godina radnog staža iskazuju statistički značajno veću usmjerenost prema postignuću ($M = 4,306$; $SD = 0,321$). Povežemo li ovaj rezultat s procjenom samopoštovanja nastavnika kao dimenzijom poduzetničkog poriva, vjerojatno iskustvo nastavnika oslobađa nastavnika i glede viših postignuća, odnosno percepcije da sve više daju sve od sebe.

ZAKLJUČAK

Rezultati istraživanja poduzetničkog poriva nastavnika u osnovnoj školi ukazuju na izrazito pozitivnu percepciju ispitanih dimenzija. Nastavnici najpozitivnije percipiraju usmjerenost prema postignuću, zatim samopoštovanje i usmjerenost prema proaktivnosti i inovativnosti. Pretpostavljajući da je centralizirani sustav obrazovanja prepreka nastavnikovoj poduzetnosti, kreativnosti i inovativnosti, ovaj rezultat nije očekivan. Pretpostavlja se da značajno visoka samoprocjena nastavnika o poduzetničkom porivu proizlazi iz perspektive i razine odgovornosti iz nastavnoga predmeta kojega nastavnik realizira.

Analiza stavova nastavnika o usmjerenosti prema postignuću pokazuje da nastavnici sebe vide kao osobe koje se efikasno nose s ciljevima da što bolje ostvare postavljene zadatke, da uvijek teže što boljem i što temeljitijem izvršavanju zadataka. Nastavnice su više usmjerene na postignuće i uspjeh od nastavnika. Nastavnici s više radnog iskustva, prema njihovoj percepciji, također više teže ka postignuću.

Procjena samopoštovanja nastavnika je također izrazito pozitivna. Oni smatraju da su ustrajni u rješavanju zahtjevnih problema, iskazuju zadovoljstvo svojim radom. Razlike prema spolu, radnom stažu i nastavnom predmetu nisu uočene.

Usmjerenost prema proaktivnosti i inovativnosti je najpozitivnije procijenjena u stavovima nastavnika. Nastavnici se percipiraju uživljenima u provođenju svog rada, nalaze nova rješenja i načine za ostvarivanje zadataka i uživaju u vlastitoj domišljatosti novoga, drugačijega i neobičnoga. Istraživanjem ove dimenzije utvrđeno je da nastavnici s više od 30 godina radnog staža pozitivnije procjenjuju svoju usmjerenost prema proaktivnosti i inovativnosti od ostalih nastavnika. Potvrdila su se očekivanja da nastavnici tzv. odgojnih predmeta iskazuju pozitivnije stavove prema usmjerenost ka inovativnom i proaktivnom ponašanju od nastavnika koji predaju druge nastavne predmete.

Positivna procjena nastavnika o poduzetničkom porivu ukazuje na postojanje poduzetničkog duha u osnovnim školama. Ovaj zaključak otvara novi prostor istraživanja u području pedagogije poduzetništva, a to je autonomija hrvatskih škola i odlike osobnosti nastavnika koje bi potkrijepile ozbiljenje poduzetništva u svim drugim segmentima koje ono podrazumijeva.

Pozitivne procjene stavova nastavnika o poduzetničkom porivu valja uzeti u obzir pri kreiranju i implementaciji poduzetništva kao interdisciplinarnog sadržaja na razinama koje osiguravaju stjecanje i razvoj poduzetničke kompetencije kao temeljne kompetencije kod djece i učenika.

LITERATURA

Baranović, B., Štibrić, M. & Domović, V. (2007). Obrazovanje za poduzetnost – perspektiva osnovnoškolskih učitelja i nastavnika. *Sociologija i prostor*, 45 (2007) 177-178 (3-4). str. 339-360.

Bessant, J. & Tidd, J. (2011). *Innovation and Entrepreneurship*. Chichester (UK): John Wiley & Sons, LtCaprara, G. V., Barbaranelli, C., Steca P. & Malone, P. S. (2006). Teacher's self-efficacy beliefs as determinants of job satisfaction and students' academic achievement: A study at the school level. *Journal of School Psychology*, 44 (2006), str. 473-490.

Della Giusta, M. & King, Z. (2006). Enterprise culture. U: Casson, M., Yeung, B., Bassus, A. and Wadeson, N. (ur.), *The Oxford handbook of entrepreneurship*. Oxford University Press, Oxford, str. 629-647.

Europe 2020. A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. European Commission, 2002. http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm (5. 7. 2012.)

Entrepreneurship Education: Enabling Teachers as a Critical Success Factor. A Report on Teacher Education and Training to prepare teachers for the challenge of entrepreneurship education. Final Report. November 2011. Bruxelles, European Commission. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/files/education/teacher_education_for_entrepreneurship_final_report_en.pdf (10. 7. 2012.)

Fayolle, A. & Klandt, H. (2006). Issues and newness in the field of entrepreneurship education: New lenses for new practical and academic questions. U: A. Fayolle & H. Klandt (ur.) *International Entrepreneurship Education Issues and Newness* (str. 1-17). Cheltenham (UK): Edward Elgar Publishing Limited.

Florin, J., Karri, R. & Rossiter, N. (2007). Fostering Entrepreneurial Drive in Business Education: An Attitudinal Approach. *Journal of Management Education*, 31(1), str. 17- 42.

Hsiao, H. C., Tu, Y. L., Chang, J. C. & Chen, S. C. (2011). The Influence of Teachers Self-efficacy on Innovative Work Behavior. International Conference on Social Science and Humanity. IPEDR vol.5 (2011) IACSIT Press, Singapore. str. 233-237.

Implementing the community Lisbon programme: Fostering entrepreneurial mindsets through education and training, (European Commission, 2006)

http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2006/com2006_0033en01.pdf (28. 10. 2011.).

Gustafsson-Pesonen, A., Remes, L. (2011), Changing the Teachers' Thinking and Action. Paper presented on 56th ICSB World Conference. June 15 - 18. 2011., Stockholm, Sweden. <http://sbaer.uca.edu/research/icsb/2011/389.pdf> (11. 12. 2012.)

Jelić, M. (2009). Što vidimo u ogledalu? Pojam o sebi i samopoštovanje. U: D. Čorkalo Biruški (ur.), *Primijenjena psihologija: pitanja i odgovori*, (str. 81-99). Zagreb: Školska knjiga.

Jokić, B. (2007) (ur.). *Ključne kompetencije "učiti kako učiti" i "poduzetništvo" u osnovnom školstvu Republike Hrvatske*. Istraživački izvještaj. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja.

[http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/%28getAttachment%29/2815170B680F82FEC125741A004F96F0/\\$File/NOTE7D6JZ6.pdf](http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/%28getAttachment%29/2815170B680F82FEC125741A004F96F0/$File/NOTE7D6JZ6.pdf) (5. 12. 2008.)

Keeley, B. (2007) (ur.). *Ljudski kapital. Od predškolskog odgoja do cjeloživotnog učenja*. Zagreb: Educa.

Lunenberg, F. C. (2011). Self-efficacy in the Workplace: Implications for Motivation and Performance. *Internatinal Journal of Management, Business, and Administration*, 14(1), str. 1-7.

Mapping of teachers preparation for entrepreneurship education, Final Report, 22 August 2011. (pripremila A. Curth)

http://ec.europa.eu/education/more-information/doc/2011/mapping_en.pdf (17. 2. 2012.)

Miljković Krečar, I. (2008). Konstrukcija i empirijska provjera upitnika poduzetničkih sklonosti. *Psihologijske teme*, 17(1), 57-73.

Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2011). Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH.

Pavlin-Bernardić, N. & Rovanić, D. (2009). Zašto nam je (ponekad) teško učiti? Svladavanje teškoća u učenju. U: D. Čorkalo Biruški (ur.), *Primijenjena psihologija: pitanja i odgovori*, (str. 164-181). Zagreb: Školska knjiga.

Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 december 2006 on Key Competences for Lifelong Learning (2006), <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF> (5. 1. 2012.)

Sahlberg, P. (2012). Lekcije iz Finske. Što svijet može naučiti iz obrazovne promjene u Finskoj. Zagreb: Školska knjiga

Sahlberg, P. (2009). Creativity and innovation through lifelong learning. *Journal of Lifelong Learning in Europe*, 14(1), str. 53-60.

Seikkula-Leino, J., Ruskovaara, E., Ikävalko, M., Mattila, J. & Rytikölä, T. (2009). Teachers as learners promoting entrepreneurship education. Paper presented at The 20th Biannual NFF Conference "Business as Usual", Turku/Åbo, Finland, August, 19-21, 2009. http://developmentcentre.lut.fi/files/muut/NFF_2009.pdf (19. 9. 2011.).

Towards Entrepreneurial Culture for the Twenty-first Century. Stimulating entrepreneurial spirit through entrepreneurship education in secondary schools. Geneva: ILO i UNESCO, 2006.

Van Dam, K., Schipper, M. & Runhaar, P. (2009). Developing a competency-based framework for teachers' entrepreneurial behavior. *Teaching and Teacher Education*, 26(4), str. 965-971.

Zarevski, P., Marušić, A. & Vranić, A. (2002). Proaktivnost i lokus kontrole kod menadžera. *Društvena istraživanja*, 11(4-5), str. 659-680.

TEACHER'S SELF-ASSESSMENT OF ENTREPRENEURIAL DRIVE – CONTRIBUTION TO CREATING ENTREPRENEURIAL CULTURE IN PRIMARY SCHOOL

SUMMARY

Creating an entrepreneurial culture in society is associated with entrepreneurship in school education and training, qualification, level of education, abilities, opportunities and desire of immediate holders of educational work – educators, teachers, professionals and school principals – to act entrepreneurial, proactive, and innovative, to seek self-esteem and success. This paper analyses and discusses the research results of teachers' entrepreneurial drive in elementary school, in the context of contributing to creating an entrepreneurial culture. The study was conducted on a sample of 466 subject teachers in 23 primary schools in the Republic of Croatia. The goal of research was to identify and discuss the dimensions of teacher's entrepreneurial drive which proved to be significant in the questionnaire containing 42 statements structured in five subscales. Results were analysed by using descriptive statistics and interpreted through values of arithmetic mean, standard deviation and frequency of items in the questionnaire on the entrepreneurial drive.

According to the results of this research, elementary school teachers show: a high degree of self-reported entrepreneurial drive in teaching, school and extracurricular work; the highest level of self-perception on proactivity and innovation, and achievement orientation, and self-esteem. Elementary school teachers indicate general characteristics for realization of an entrepreneurial culture in the school and the application of entrepreneurial pedagogy.

KEYWORDS: *entrepreneurship, entrepreneurial culture, education for entrepreneurship, teacher's entrepreneurial drive.*